

جغرافیای فرهنگی

دکتر مهدی مدیری

دانشیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر

دکتر میرنجف موسوی

دانشیار دانشگاه ارومیه

احمد آفتاب و علی باقری کشکولی

دانشجویان دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری

عنوان و نام پدیدآور	جغرافیای فرهنگی / مهدی مدیری...[و دیگران].
مشخصات نشر	تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۴۴۶ ص.: مصور.
شابک	978-964-211-248-7
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	مولفان مهدی مدیری، میرنجف موسوی، احمد آفتاب و علی باقری کشکولی.
موضوع	جغرافیای فرهنگی
موضوع	جغرافیای انسانی
شناسه افزوده	مدیری، مهدی، ۱۳۳۵ -
رده بندی کنگر	۶۷۱ ج ۷ ۱۳۹۵
رده بندی دربی	۳۰۴/۲
شماره کتابشناسی ملی	۴۲۰۷۱۸

سازمان جغرافیائی

شابک: ۷-۵۴۸-۹۶۴-۹۷۸-۹۷۸-۹۶۴-۷ ISBN 978-964-211-248-7

عنوان	جغرافیای فرهنگی
کتاب تهیه کننده:	مهدی مدیری - میرنجف موسوی - احمد آفتاب - علی باقری کشکولی
* نوبت چاپ:	اول - ۱۳۹۵
* شمارگان:	۱۰۰۰ جلد
* ناشر:	انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
* قیمت:	۲۰۰۰۰۰ ریال
* حروفچینی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی:	انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۸۸۴۹۸۱۴۰)

مراکز پخش:

- * فروشگاه شماره ۱: «کتابفروشی سپهر»، نمایشگاه و مرکز فروش انتشارات سازمان جغرافیایی، خیابان دکتر شریعتی، خیابان معلم.
- * فروشگاه شماره ۲: «کتابفروشی وصال»، نمایشگاه و فروشگاه شماره دو انتشارات سازمان جغرافیایی، خیابان وصال شیرازی، جنب دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران.

Web Sit: WWW.NGOIRAN.ir

E-Mail: NGOIRAN84@yahoo.com

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

فصل اول: فرهنگ، جغرافیای فرهنگی و تعاریف و مفاهیم.....	۱
۱-۱- تعریف فرهنگ.....	۱
۱-۲- تغییر فرهنگی چیست؟.....	۷
۱-۳- نگرش سوپر ارگانیک به فرهنگ.....	۸
۱-۴- رابطه جغرافیا و فرهنگ.....	۱۱
۱-۵- تأثیر محیط بر فرهنگ.....	۱۲
۱-۵-۱- جبرگرای محیطی.....	۱۳
۱-۵-۲- امکان‌گرایی.....	۱۴
۱-۶- تعریف و ماهیت جغرافیای فرهنگی.....	۱۶
۱-۷- ناحیه فرهنگی.....	۱۸
۱-۸- اشاعه فرهنگی.....	۲۰
۱-۹- قلمرو و چارچوب مطالعات جغرافیای فرهنگی.....	۲۱
۱-۱۰- سیر تحول در جغرافیای فرهنگی.....	۲۲
۱-۱۱- چرخش فرهنگی.....	۲۵
۱-۱۲- جغرافیای فرهنگی جدید.....	۲۸
۱-۱۳- نقد جغرافیای فرهنگی جدید.....	۳۱
۱-۱۴- جغرافیای فرهنگی و انسان‌گرایی جدید.....	۳۲
فصل دوم: مکان، فضا و فرهنگ.....	۳۷
۲-۱- مفهوم مکان.....	۳۷
۲-۲- مفهوم جغرافیایی مکان.....	۳۸
۲-۳- مفهوم فضا در جغرافیا.....	۴۰
۲-۴- افتراق مکان و فضا.....	۴۳
۲-۵- مفهوم فشردگی فضا- زمان.....	۴۳
۲-۶- مفهوم پخش فضایی.....	۴۶

- ۴۸-۷-۲ نظریه پخش فضایی.....
- ۴۹-۷-۲-۱ ماهیت انتشار فضایی.....
- ۵۱-۷-۲-۲ مکانیزم پذیرش یا مقاومت در برابر پدیده نوآوری.....
- ۵۳-۸-۲ ردیابی فرهنگ در مکان.....
- ۵۵-۹-۲ تعامل مکان و فرهنگ.....
- ۶۱-۱۰-۲ جریان فضایی- مکانی و فرهنگ.....
- ۶۳-۱۱-۲ ارزش فرهنگی مکان.....
- ۶۴-۱۲-۲ ابعاد مکانی فرهنگ.....
- ۶۶-۱۳-۲ تعامل نشانه‌شناسی و جغرافیای فرهنگی.....
- ۷۴-۱۴-۲ نقشه‌های مکانی، چشم‌انداز و فرهنگ ایرانی- اسلامی.....

فصل سوم: جغرافیای فرهنگی و مذهب..... ۸۱

- ۸۱-۱-۳ منشأ دین.....
- ۸۲-۲-۳ سابقه تاریخی ارتباط بین جرافیا و مذهب.....
- ۸۴-۳-۳ جغرافیای مذهب، پیشرفت‌های در قرن بیستم.....
- ۸۸-۴-۳ بحثی پیرامون ارتباط میان جغرافیداران ها مذهب‌شناس ها.....
- ۹۱-۵-۳ شکل‌گیری فضاها و نواحی فرهنگی و مبنای مذهب.....
- ۹۲-۶-۳ دیدگاه‌های مختلف جغرافیایی به مذهب.....
- ۹۳-۱-۶-۳ دیدگاه محیط‌گرایی (اکولوژی مذهبی).....
- ۹۴-۲-۶-۳ دیدگاه تکامل.....
- ۹۵-۳-۶-۳ پخش فضایی (توزیع فضایی مذاهب).....
- ۹۶-۴-۶-۳ چشم‌انداز فرهنگی.....
- ۹۶-۷-۳ مکتب برکلی جغرافیای فرهنگی: تأثیر آن بر مطالعه جغرافیای مذهبی.....
- ۹۹-۸-۳ جغرافیای فرهنگی نوین: تشابهات در جغرافیای مذهبی.....
- ۱۰۱-۹-۳ بوم‌شناسی مذهبی.....
- ۱۰۳-۱۰-۳ ایدئولوژی اسلامی و پدیده‌های جغرافیایی.....
- ۱۰۵-۱۱-۳ جغرافیای فرهنگی نظام دولت سرزمینی.....
- ۱۰۶-۱۲-۳ اسلام و زمینه‌های جغرافیایی شکل‌گیری نظام دولت سرزمینی در ایران.....
- ۱۰۷-۱-۱۲-۳ عرصه سیاسی: ماهیت قدرت.....
- ۱۱۳-۲-۱۲-۳ عرصه اقتصادی.....

فصل چهارم: اکولوژی چشم‌انداز و مکاتب آن ۱۲۱

۱-۴-۱- واژه چشم‌انداز ۱۲۱

۲-۴-۲- تعریف و مفهوم چشم‌انداز در جغرافیا ۱۲۳

۳-۴-۳- روش‌های نگرش بر چشم‌اندازها ۱۲۶

۴-۴-۴- انواع چشم‌انداز ۱۲۸

۱-۴-۴-۱- چشم‌انداز طبیعی ۱۲۸

۲-۴-۴-۲- چشم‌انداز فرهنگی ۱۲۹

۵-۴-۵- تعریف تفاسیر چشم‌انداز ۱۳۳

۶-۴-۶- چشم‌انداز به عنوان شکل یا ابتکار هنری ۱۳۴

۷-۴-۷- چشم‌انداز به عنوان کارکرد یا مجموعه ارضی ۱۳۶

۸-۴-۸- چشم‌انداز به عنوان معنای ارتباطی یا سیستم ارتباطی ۱۴۰

۹-۴-۹- چشم‌اندازها به روش‌های مختلف ۱۴۳

۱۰-۴-۱۰- جبرگرایی زیست محیطی ۱۴۴

۱۱-۴-۱۱- جغرافیای سنتی چشم‌انداز فرهنگی ۱۴۵

۱۲-۴-۱۲- جغرافیای چشم‌انداز فرهنگ ۱۴۷

۱۳-۴-۱۳- چشم‌انداز به عنوان یک متن ۱۴۹

۱۴-۴-۱۴- رواج جغرافیای چشم‌انداز در جامعه علمی ۱۵۱

۱۵-۴-۱۵- مکتب آلمانی مطالعات چشم‌انداز ۱۵۳

۱۶-۴-۱۶- جغرافیای ویدالی فرانسوی ۱۵۶

۱۷-۴-۱۷- کارل ساور و مکتب برکلی ۱۵۹

۱۸-۴-۱۸- سنت علم چشم‌انداز روسی ۱۶۲

۱۹-۴-۱۹- مفهوم اکولوژی فرهنگی ۱۶۵

۲۰-۴-۲۰- مطالعات جغرافیایی چشم‌انداز فرهنگی ۱۷۳

۲۱-۴-۲۱- تحقیقات چشم‌انداز فرهنگی در جغرافیای فرهنگی جدید ۱۷۵

۲۲-۴-۲۲- مطالعات چشم‌انداز در جغرافیای فرهنگی جدید ۱۷۷

فصل پنجم: جغرافیای فرهنگی، مدرنیسم و پست مدرنیسم ۱۸۳

۱-۵-۱- پیش مدرنیسم ۱۸۳

۱۸۴.....	۲-۵- پارادایم مدرنیسم.....
۱۸۷.....	۳-۵- پارادایم پست مدرنیسم.....
۱۹۵.....	۴-۵- جغرافیای و پست مدرنیسم.....
۱۹۵.....	۵-۵- پیشینه و قلمرو جغرافیای پست مدرنیسم.....
۱۹۸.....	۶-۵- فضا‌مندی در جغرافیای پست مدرن.....
۱۹۹.....	۷-۵- پارادایم روشنگری و فرهنگ.....
۲۰۳.....	۸-۵- فرهنگ و مدرنیسم.....
۲۰۳.....	۹-۵- صنعت فرهنگ.....
۲۰۵.....	۱۰-۵- اهداف صنعت فرهنگ.....
۲۰۵.....	۱۰-۵-۱- تربید فرهنگ توده‌ای.....
۲۰۶.....	۱۰-۵-۲- میان برداشتن هرگونه مخالفت اساسی با ساخت سلطه.....
۲۰۷.....	۱۰-۵-۳- سرگرم ساختن روده‌ها برای تضعیف آگاهی انتقادی آنها.....
۲۰۸.....	۱۰-۵-۴- یکسان‌سازی و استانداردسازی فرهنگی.....
۲۰۹.....	۵-۱۱- پیامد صنعت فرهنگ.....
۲۱۱.....	۵-۱۲- پست مدرنیسم و فرهنگ.....
۲۱۸.....	۵-۱۳- ساختار چیست؟.....
۲۱۹.....	۵-۱۴- چیستی ساختارگرایی.....
۲۲۱.....	۵-۱۵- گذار از ساختارگرایی به پساساختارگرایی.....
۲۲۴.....	۵-۱۶- فرهنگ و ساختارگرایی.....
۲۳۰.....	۵-۱۷- فرهنگ و پساساختارگرایی.....
۲۳۴.....	۵-۱۷-۱- نسبی‌گرایی فرهنگی.....
۲۴۱.....	۵-۱۸- مطالعات فرهنگی، جغرافیا و فرهنگ‌گرایی.....
۲۴۹.....	۵-۱۹- جدی گرفتن فرهنگ در دنیای پست فرهنگی.....
۲۵۲.....	۵-۲۰- وضعیت تفکر پست ساختارگرا در جغرافیا.....
۲۵۳.....	۵-۲۱- جغرافیای فرهنگی پست ساختارگرا.....

فصل ششم: جهانی شدن، فرهنگ و جغرافیا..... ۲۶۷

۲۶۷.....	۶-۱- مقدمه.....
۲۶۸.....	۶-۲- جهانی شدن.....
۲۷۰.....	۶-۳- ابعاد و شاخص‌های جهانی شدن.....

- ۶-۳-۱- بعد اقتصادی تکنولوژیکی جهانی شدن ۲۷۲
- ۶-۳-۲- بعد سیاسی جهانی شدن ۲۷۴
- ۶-۳-۳- بعد فرهنگی جهانی شدن ۲۷۷
- ۶-۴- فرهنگ جهانی ۲۸۱
- ۶-۵- پیامدهای فرهنگی جهانی شدن ۲۸۳
- ۶-۵-۱- رویکرد یکسان سازی یا امپریالیسم فرهنگی ۲۸۳
- ۶-۵-۲- رویکرد چندگانگی یا تنوع و تکثر فرهنگی ۲۸۵
- ۶-۵-۳- رویکرد تلفیق فرهنگی ۲۸۶
- ۶-۶- آرا و نظرات اندیشمندان مدرن و پست مدرن در مورد جهانی شدن و فرهنگ ۲۸۸
- ۶-۷- پارادایم های نظری در خصوص ارتباط فرهنگ و جهانی شدن ۲۹۲
- ۶-۷-۱- پارادایم کارکردی ۲۹۳
- ۶-۷-۲- پارادایم تفسیری ۲۹۳
- ۶-۷-۳- پارادایم ناسازگاری رادیکال ۲۹۴
- ۶-۷-۴- پارادایم ساخت رادیکال ۲۹۵
- ۶-۸- ارتباط متقابل ۲۹۶
- ۶-۸-۱- تاملینسون و ایده همجاری فرهنگی ۲۹۶
- ۶-۸-۲- رابرتسون و نظریه اجتماعی یکپارنگ فرهنگی ۲۹۹
- ۶-۹- هویت در عصر جهانی شدن ۳۰۰
- ۶-۱۰- جهانی شدن و علم جغرافیا ۳۰۳
- ۶-۱۱- جهانی شدن اقتصاد و جغرافیا ۳۰۷
- ۶-۱۲- جغرافیا و فضای مجازی ۳۰۸
- ۶-۱۳- فلسفه جغرافیا در عصر جهانی شدن ۳۱۱
- ۶-۱۴- نگرش انتقادی ۳۱۴
- ۶-۱۵- جغرافیا و تهاجم فرهنگی ۳۱۹

فصل هفتم: فرهنگ در تفکر توسعه ۳۲۳

- ۷-۱- چرا فرهنگ و توسعه؟ ۳۲۳
- ۷-۲- تنوع فرهنگی و حقوق فرهنگی ۳۳۱
- ۷-۳- فرهنگ به عنوان منبع ۳۳۵
- ۷-۴- انسان شناسی و فرهنگ ۳۳۷

- ۳۳۹..... ۵-۷- نگرش کارکردگرا به فرهنگ
- ۳۴۱..... ۶-۷- نگرش‌های انتقادی به فرهنگ
- ۳۴۳..... ۷-۷- کنش متقابل نمادین.....
- ۳۴۴..... ۸-۷- مطالعات فرهنگی.....
- ۳۵۲..... ۹-۷- توسعه.....
- ۳۵۶..... ۱۰-۷- جامعه‌شناسان کلاسیک و توسعه فرهنگی.....
- ۳۵۹..... ۱۱-۷- نوسازی و توسعه فرهنگی.....
- ۳۶۸..... ۱۲-۷- رویکردهای متأخر به توسعه.....
- ۳۶۹..... ۱۳-۷- توسعه درون‌زا.....
- ۳۸۱..... ۱۴-۷- توسعه انسانی.....
- ۳۸۲..... ۱۵-۷- سیاست فرهنگی.....
- ۳۸۸..... ۱۶-۷- جغرافیای اقتصادی و اقتصاد توسعه.....
- ۳۹۲..... ۱۷-۷- نمونه جدید توسعه فرهنگ و توسعه.....
- ۳۹۵..... ۱۸-۷- جغرافیایها و مدعیان در فرهنگ و توسعه.....
- ۳۹۹..... ۱۹-۷- فرهنگ و تفکر توسعه: نمونه‌های جدید و مفاهیم اخیر.....

مقدمه

هر کدام از گروه‌های انسانی فرهنگ ویژه‌ای دارند که متأثر از ابعاد فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، زیستی و محیطی آنان است. این تنوع فرهنگی در میان گروه‌های انسانی، سطح سیاره زمین را چندپاره کرده و حوزه‌های فرهنگی را به وجود می‌آورد.

دانشواره‌ای اصطلاح «فرهنگ» به معنای مجموعه‌ای از منش‌ها و اصولی است که به رفتار و عملکرد افراد جامعه شکل می‌دهند. فرهنگ توجیه‌کننده روابط و مناسبات موجود در جامعه است. اصول و معیارهای اجتماعی زمانی می‌توانند در جامعه استوار بمانند که به‌مرور ایام و به‌تدریج توسط مردم مورد استفاده قرار گرفته و به عادت آن‌ها تبدیل شود. بدون این عادات و فرهنگ، هیچ سامانه (سیستم) اجتماعی نمی‌تواند دوام آورده و تثبیت شود. هر چند موضوع فرهنگ و عناصر فرهنگی در علوم اجتماعی مورد توجه و تأکید خاص است، لیکن تمایل برخی از رشته‌های علوم انسانی به مباحث میان‌رشته‌ای، موجب شده است تا آن‌ها به مفهوم فرهنگ علاقه‌مند شده و آن را از دیدگاه مورد نظر خود بررسی کنند. پس از جنگ جهانی دوم، شکل‌گیری یک نهضت میان‌رشته‌ای و فروریختن مرزهای دانش موجب شد تا موضوعی مثل فرهنگ در شاخه‌های جغرافیای انسانی وارد شود که نهایتاً منجر به پیدایش گرایش جدیدی تحت عنوان جغرافیای فرهنگی شود. در جغرافیای انسانی بر رابطه انسان و محیط زندگی که روابط متقابل انسان و محیط را در نظر می‌گیرد، تأکید می‌شود. در این گرایش به مقوله فرهنگ، داشته‌ها و اندوخته‌های آن به توجه به محیط زندگی آن به انسان فرهنگ‌مدار توجه می‌شود.

جغرافیدانان انسانی یا به‌طور خاص جغرافیدانان فرهنگی، علاقه‌مندند تفاوت فرهنگ‌ها را از مکانی به مکانی دیگر بررسی کرده و علت تفاوت آن‌ها را دریابند. این جغرافیدانان از طریق کنکاش‌ها و بررسی‌های لازم به تشریح مکان‌های مختلف سطح زمین و تبیین علل ناهمگونی فرهنگی در مکان‌های مختلف پی می‌برند و با تبیین الگوهای فضایی فرهنگ‌ها در زمان و مکان‌های مشخص راهکارهای بهره‌مندی از آن را برای نیل به توسعه ارائه دهند. آنچه از فرهنگ برای جغرافیدانان اهمیت دارد، مطالعه و تأکید بر الگوها و ابعاد فضایی فرهنگ است که در چشم‌اندازهای جغرافیایی نمود پیدا می‌کند.

گرچه جغرافیای فرهنگی در کشورهای غربی با توجه به غنای یافته‌های جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، مردم‌شناسی و به‌خصوص سایر شاخه‌های جغرافیای انسانی از نظر کمی و کیفی مراحل تعالی خود را می‌گذرانند؛ لیکن در کشورهای در حال توسعه به دلیل فقر اطلاعاتی، جغرافیای فرهنگی چندان مورد استقبال واقع نشده و به همین دلیل از اثرات مثبت اجتماعی و اقتصادی این علم که در واقع فرآیندی است از علوم مرتبط انسانی، بی‌بهره هستند.

تاکنون جغرافیای فرهنگی با رویکردهای مختلفی از سوی تعدادی از جغرافیدانان پیگیری شده است ولی این شاخه از جغرافیای انسانی به تحقیقات بیشتری در این زمینه نیاز دارد و به نظر می‌رسد که مقالات و کتب ارائه‌شده پاسخگوی بهره‌مندی از این شاخه نباشد؛ لذا کتاب حاضر سعی بر آن دارد که به بررسی و مطالعه مقوله جغرافیای فرهنگی از دیدگاه‌های مختلف و جدید بپردازد؛ و می‌تواند راهنمای مناسبی برای دانشجویان کارشناسی، کارشناسی ارشد، پژوهشگران و محققان باشد که از هفت فصل تشکیل شده است:

در فصل اول مفهوم فرهنگ، تاریخچه، جایگاه بر فرهنگ، جغرافیای فرهنگی و سیر تحول در جغرافیای فرهنگی از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در فصل دوم مفاهیم مکان و فضا، مفهوم پخش فضایی، تعامل مکان و فرهنگ، جریان فضایی - مکانی فرهنگ و تعامل نشانه‌شناسی و جغرافیای فرهنگی، غیره بررسی می‌گردد. فصل سوم به جغرافیای مذهب، شکل‌گیری فضاها و نواحی فرهنگی بر مبنای مذهب، دیدگاه‌های مختلف جغرافیایی به مذهب، تشابهات در جغرافیای مذهبی، ایدئولوژی اسلامی و پدیده‌های جغرافیایی، و زمینه‌های جغرافیایی شکل‌گیری نظام دولت سرزمینی در ایران با توجه به اسلام می‌پردازد. در فصل چهارم مفهوم چشم‌انداز در جغرافیا و انواع آن، چشم‌انداز از دیدگاه افراد و مکاتب مختلف، مفهوم اکولوژی فرهنگی و مطالعات چشم‌انداز در جغرافیای فرهنگی جدید پرداخته خواهد شد. در فصل پنجم جغرافیای فرهنگی از دیدگاه مدرنیسم، پست‌مدرنیسم، ساختار و پساساختارگرایی بررسی می‌گردد. فصل ششم جغرافیای فرهنگی را از دیدگاه جهانی‌شدن و پارادایم‌های نظری در خصوص ارتباط فرهنگ و جهانی‌شدن را مورد بحث قرار خواهد داد. و فصل

هفتم به ارتباط میان فرهنگ و توسعه، نگرش‌های مختلف توسعه به فرهنگ و جغرافیای فرهنگی و خواهد پرداخت.

مؤلفان ادعا ندارند که مجموعه حاضر بی‌عیب و خالی از کاستی‌ها است. لذا از اساتید محترم تقاضا می‌شود، با انتقادات و پیشنهادهای سازنده، نویسندگان را در رفع کاستی‌ها و هرچه بهتر شدن مجموعه حاضر در چاپ‌های بعدی یاری فرمایند.

سال یک‌هزار و سیصد و نود و چهار هجری خورشیدی

www.ketab.ir